

ENTORN D'«UNITATS DE XOC»

La recent reedició d'*Unitats de xoc* ⁽¹⁾ resulta oportuna per diferents aspectes. D'una banda, ens presenta Pere Calders des d'un carés nou, desconegut per a la majoria de lectors, ja que la primera edició de l'obra és pràcticament introbable, fins i tot pels «buscadors» d'ofici. De l'altra, el llibre és una de les poques mostres d'un gènere, la «crònica de guerra» o, millor, el «dietari de campanya» que, durant la guerra i entre nosaltres, es desenvolupa sobretot a través del periodisme i poques vegades apareix en forma de volum i amb una intenció palesa de formar una unitat narrativa. Obres de propòsit genèric semblant, com *Diari de guerra* (1937) de Lluís Capdevila, o *Impressions de viatge, Catalans a Madrid* (1938) de Jaume Mira-

vitlles, recullen escrits publicats a la premsa de Barcelona i són més fragmentaris o, si voleu, més episòdics ⁽²⁾. És així com *Unitats de xoc* ens apareix amb una especificitat amplemment assenyalada per la crítica de l'època, que li dóna l'aval i bon auguri, la mostra més simptomàtica dels quals és el «Prefaci» de Carles Riba que encapçala el volum.

Tanmateix la publicació, a Editorial Forja, el 1938, de les *Unitats de xoc*, patrocinada per la Institució de les Lletres Catalanes, representa la realització o la resposta (particularment afortunada) a una sèrie de demandes que s'inscriuen en un context sòcio-literari molt concret. Com se sap, els intel·lectuals de l'època intentaren, a través d'assaigs i articles perio-

dístics, situar el sentit i l'espai de la literatura dintre de la conjuntura històrica del moment. El paper atribuït a la cultura per la banda republicana és conegut i no cal insistir-hi, com no cal tampoc insistir en la importància que adquireix la qüestió cultural per a la intel·lectualitat catalana, la qual és plenament conscient que amb la guerra s'està jugant, entre altres coses, la supervivència de la cultura i de la llengua nacionals. Així doncs, la responsabilitat atribuïda a l'escriptor —erigit en guia de la col·lectivitat, en responsable de la continuïtat cultural, en col·laborador de la lluita política o en testimoni conscient— es contempla des d'angles molt diversos, d'entre els quals destacariem la consideració, comuna a totes les tendències, que en tot trasbals històric l'art i, en concret, la literatura exerceixen una funció ben definida. La formulació de la idea de compromís en l'escriptor —que no vol dir forçosament la implicació de l'obra literària en un «servei» concret— genera, en tot cas, debats que se centren preferentment en tres aspectes força relacionats entre ells: les especulacions entorn del «realisme» (que no són noves: parteixen de l'època d'entreguerres i dels models marcats pel Congrés d'Escriptors Soviètics del 1934), la voluntat testimonial (que se situa en la demanda d'atenció al «tema de guerra») i la qüestió dels gèneres literaris. Pel que fa a aquest darrer punt, el problema principal és la prosa, en particular la novel·la, ja que la poesia i el conte, més immediats i més fàcilment publicables en la premsa periòdica, s'han adaptat ràpidament a les noves exigències i han passat a ocupar una part important de la producció literària. L'aspiració a crear una novel·la de guerra, el desig d'un Rainer M. Remarque (el de *Res de nou a l'oest*) nostrat, és palès en molts articles sobre literatura ⁽³⁾. Però hi ha també una altra cosa: la voluntat de combinar realisme i voluntat testimonial en un gènere més «documental» que la novel·la. Un gènere que hauria de mostrar directament els esdeveniments i la impressió o la reflexió personal sobre aquests, més que no pas els mostra la creació de la ficció realista, per versemblant que sigui. Que no hauria de ser un reportatge, però tampoc una novel·la (tot i que si adduïm allò del «tros de vida vist per un temperament» ens embolicariem en un embull genèric considerable). Sigui com sigui, aquestes «impressions de campanya», com sovint s'anomena l'invent (que tampoc no és nou i parteix dels «diaris» personals sobre qualsevol tema) procurarien donar, al costat de la «gran història» —la dels esdeveniments socials, polítics o bèl·lics—, de la filosofia o de la poesia heroica, el batec íntim, personal, és a dir, la petita història, la cara «humana», en definitiva, de la guerra.

Així doncs, com a gènere documental d'actualitat, amb un valor literari variable segons els autors, la impressió o escena viscuda prolifera en aquests anys i es diversifica en algunes variants, que van des de la simple «anècdota bèl·lica», despullada de tota intenció literària, fins a formes que, per la intenció i el procediment, s'aproximen més al conte o al relat literari. Així mateix, aquestes proses ocupen un espai important dins la premsa periòdica, i fins i tot revistes com «Amic», que editava el Servei de Cultura al Front, en convoquen concursos, al costat dels de poesia o conte.

És des d'aquest emplaçament de la qüestió que Rafael Tasis —el qual considera, el 1938, que la novel·la de guerra necessitarà un distanciament temporal i un assentament de l'experiència abans de produir-se— pren les *Unitats de xoc* com a model de la literatura que es pot realitzar dins la immediatesa de les circumstàncies: llibres, diu, del tipus *Vie des martyrs*, de Duchamel, o *Les silences du Colonel Bramble*, d'André Maurois. Per a Tasis, que destaca els valors de veritat i d'humanitat de la prosa de Calders, *Unitats de xoc* «és, per ara, la millor representació de la literatura de guerra», i afegeix que una futura novel·la sobre el tema «no podrà mai superar en força d'evocació aquestes simples anotacions de la vida d'un soldat, testimoni i alhora actor meravellat del drama més transcendental de la nostra època.» ⁽⁴⁾

Avui, quan ens felicitem de la difusió que l'obra de Calders ha tingut i té entre tota mena de públic, l'aval de les *Unitats* és el nom del propi autor i el fet que el llibre continuï tenint interès, com tot bon llibre, fora de la circumstància concreta que el provocà, i justament per la manera com l'autor acara aquesta circumstància. Les contingències històriques les expliquen normalment els historiadors, però l'experiència personal dintre d'elles, la repercussió del trasbals col·lectiu sobre la sensibilitat individual, és tasca, des de sempre, dels escriptors. La reedició del llibre permetrà al públic —i, entre aquest, tinc present el lector jove, que coneix Calders per altres vies— acostarse a una temàtica i a un moment històric de la mà de la literatura, d'una forma especial, si es vol, de literatura (aparellable amb altres formes de prosa, que anomenem «memòries literàries», en alguns casos, o «prosa narrativa no imaginativa», en d'altres) però literatura al cap i a la fi, ben diferenciable d'altres escrits de l'època, sorgits de l'experiència del moment, que tenen un valor històric o documental preciós, però que ens guardariem d'adjectivar com a literaris. Una sortosa deformació —diguem-ne professional— fa que l'escriptor sigui sempre escriptor quan escriu ⁽⁵⁾, encara que sigui una carta, i que no es pugui desprendre de coses com la selecció i la combinació —l'elaboració, en darrer terme— de la realitat, del recurs, del punt de vista i, per damunt de tot, del llenguatge. Riba diu al pròleg que el llibre fuig de la literatura, però que «incorpora bonament la literatura a la veritat». És una manera molt més elegant —d'escriptor— d'explicar el procediment.

Això vol dir, en definitiva, que tot i el disseny imposat pel gènere, el lector de Calders hi trobarà Calders i hi destriarà, per exemple, aquelles actituds de «sorpresa» de l'autor per tot el que la realitat li ofereix. Com si, tot sabent-se tocant ben bé de peus a terra, el món l'acabessin d'inventar o l'hi haguessin presentat de fa poc. Calders explica coses molt greus de la guerra, però sense èmfasi; en diu algunes de transcendents sobre la condició humana, però com qui no fa res. I fa ús, sovint, del seu característic humor reflexiu, que penetra en les situacions bèl·liques i en les idees que hi menen —sempre tan mal enteses en temps de pau— a tall de bisturí, amb un somriure que inclina, segons les seves pròpies paraules, «a la pietat, (...) travesa la tendresa, la poesia i l'absurd, tot tan real i tan humà.» ⁽⁶⁾ ¿Com explicar, si no és amb un somriure d'aquesta mena, coses com el discurs del batlle d'Onda (p. 71-72), tan barroer però tan irrefutable, amb un fons tan terrible de veritat, que fins els soldats troben que té tota la raó? Com distanciar-se de les petites o grans incomoditats del fred, la gana, la son, la por, si no és amb una benevolència tota humana? O amb franc bon humor, com veiem que es pren la qüestió de la higiene:

«Els polls donen caràcter al soldat i li fan companyia (...) L'experiència ens ha permès una conclusió sobre aquest afer: els polls no molesten tant com les puces, i són molt més confiats i van més de bona fe» (p. 151).

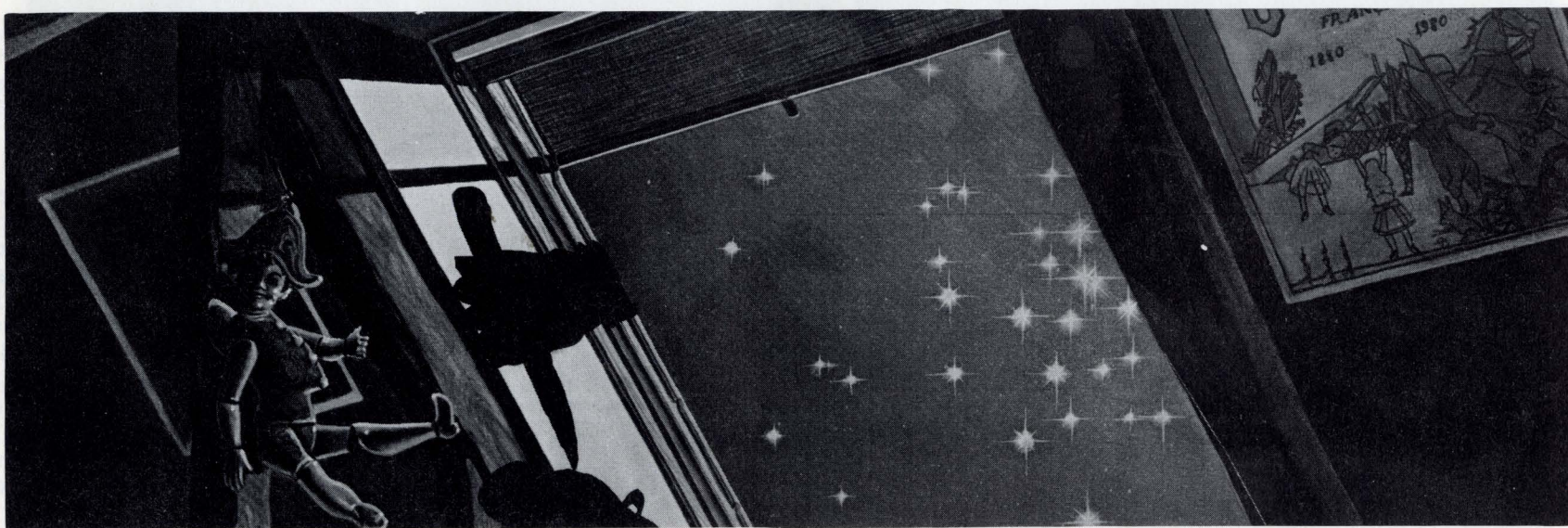
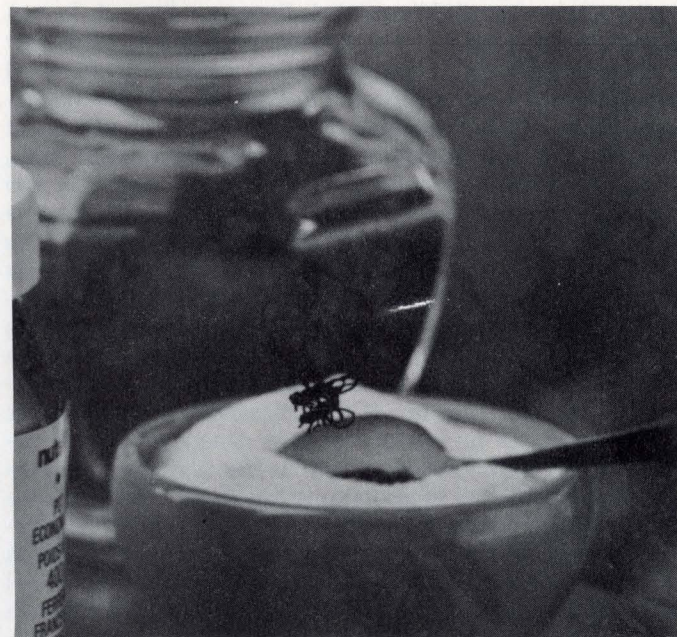
Altrament fóra inútil cercar en els llibres el to èpic o el desfici per l'heroic convencional, propis del gènere. Més aviat hi trobem un registre confidencial i un «pudor de grandeses» que no aconsegueixen d'amagar la magnitud del sacrifici individual o la gravetat d'algunes situacions (les consideracions sobre la reraguarda, per exemple). Més encara, quan cap consciència militarista o guerrera no ha guiat l'autor —i els qui van amb ell— a una tal empresa. Queda clara la necessitat d'emprendre l'aventura, però Calders insisteix en l'esperit civil i fonamentalment pacífic dels qui s'han vist impel·lits a la guerra per necessitats de defensa i justícia, i per poder conservar, precisament, aquest esperit civil amb dignitat. Diu, per exemple, referint-se a abans del 19 de juliol:

«Els carrabiners, amb els burots, es trobaven ben bé al mig de la indiferència peninsular. Ningú no pensava fer-se carrabiner, perquè els carrabiners no es feien, naixien, i quan naixien tenien sempre uns cinquanta anys d'edat. La gent passava per llur costat i no els veia, i si els veia, era per a trobar que no valia la pena de mirar-los» (p. 16).

En canvi, un cop vestit de carrabiner, li fa l'efecte «que tothom trobarà tan extraordinari com el trobem nosaltres el fet de la nostra incorporació» (p. 22). Extraordinari, precisament, perquè «no ens agrada la guerra ni la sentim», perquè no és l'ànim bèl·lic el que ens ha dut allà sinó el fet de tenir «la retina desfeta per la imatge de tantes llars destruïdes» (p. 131). No tenen, doncs, els soldats d'aquest cos de carrabiners cap disposició de muntaners orgullosos de conquesta perquè precisament ells eren fins ara «comunitats de poble», d'aquella que viu «mills e pus ordonadament en llur alberg ab llurs mullers e llurs fills», que diria el gran cronista del XIV. Fins i tot la descripció dels soldats és presidida per una visió naïf, entre l'embadaliment tot ingenu per l'uniforme i el posat i l'actitud prou antialmogavaresca de constatar que aquests carrabiners sovint no donen la talla, l'uniforme els queda petit o balder, no els ajusta la careta o els cau la gorra al rec. Com si al costat dels militars d'ofici, la guerra es fes també «amb uns soldats no gaire de debò». I, malgrat tot, és inqüestionable el respecte que ens fan aquests soldats, precisament perquè no ho són, per poc soldats, per la dignitat i la força de les seves raons, que no són altres que el convenciment que només defensant les llibertats col·lectives podran recuperar les llibertats individuals:

«A vegades, mirant aquest cel, igual que el cel dels meus records, m'adono de l'esvoranc que la guerra ha obert davant meu. En trobo en una vall de Tales, on mai no hauria vingut si no fos la guerra, i vesteixo un uniforme amb el qual no em lliga cap de les meves esperances. Faig una feina estranya amb les eines que em són familiars i m'adono que hom ha trobat la manera de donar al meu ofici un rendiment bèl·lic. I el més notable és que em trobo bé en aquest indret, que aquesta feina m'apassiona, i que jo hauria de plorar de ràbia per-

què no sé quan podré tornar al lloc on es troben tots els meus afectes, ni sé quan podré reprendre el fil de les meves il·lusions, segueixo amb interès l'activitat a la qual estic incorporat, i em fa l'efecte que si no fes precisament el que estic fent, mai més no podria fer escoltar la meua opinió, ni tindria dret a abraçar la meua dona, ni seria lícit que eduqués el meu fill.» (ps. 75-76).

És, per tant, prescindint de l'èpic col·lectiu i subratllant el valor de l'individual, com Calders no ofereix, a les *Unitats*, un «panorama» de la guerra o una «visió de la batalla», com a les grans composicions pictòriques de tipus històric, sinó que dona la impressió personal, el punt de vista que, en aquestes grans composicions, correspondria al d'una figureta, en un racó de quadre. La forma d'observació de l'escriptor és, respecte a la «totalitat» representada per la «gran escena», la visió parcialitzada, el primer pla relacionable, això sí, als apunts del dibuixant Cluselles que completen el volum: un poble buit, destruït per les bombes, dos soldats fent guàrdia al costat d'un arbre pelat, a negra nit, o ficats dintre les trinxeres, desoladament, amb un fred tan intens que surt de la pàgina, uns canons i uns arbres de costat, etc. En aquest sentit, dibuixant i escriptor es completen perfectament. Calders no oblida, però, la seducció dels paisatges on no sembla possible que mai hi hagi hagut guerra: els pobles valencians, amb l'olor de tarongina, amb ficció de vida normal, on «els pagesos llauen els camps, les velles fan mitja sota els portals i les noies enamoren per les places» (p. 119). Uns poblets on «el diumenge deu durar més que en altres bandes», però que tenen cases esbotzades.

Il·lustracions: Marcel Dalmau.

Aquesta sensibilitat pel paisatge nou, visitat en circumstàncies poc propícies (que només trobo comparable, dins el gènere i l'època, a les cròniques de Josep Sol a «Meridià») produeix, en Calders, el contrast, la consciència de l'«extorsió» produïda per la guerra, que constitueix, em sembla, un dels motius fonamentals del llibre: l'extorsió de la guerra, que és l'extorsió de la vida col·lectiva, dels projectes individuals, de la terra, del paisatge, de la història, en darrer terme.

MARIA CAMPILLO

NOTES:

- (1) Pere CALDERS, *Unitats de xoc*, Barcelona, ed. 62 (Cara i creu 38), 1983². Cito sempre per aquesta edició.
- (2) *Prescindeixo ací d'obres aparegudes posteriorment, com és ara 556 Brigada Mixta, d'Avel·lí Artís-Gener (publicada a l'exili) entre d'altres.*
- (3) *A l'època s'escriuen algunes novel·les de guerra. El mateix Calders en té una d'anunciada: La cèl·lula.*
- (4) Rafael TÀSIS I MARCA, *Literatura de guerra, «Meridià», I:28 (22-VII-38), p. 6.*
- (5) *Calders havia publicat ja El primer arlequí i La glòria del doctor Larén.*
- (6) Pere CALDERS, *L'exploració d'illes conegudes, «Serra d'Or», VIII (1966), p. 694.*

**Banco
Atlántico**

Lorenzana, 10
Tel. 26 64 00
OLOT